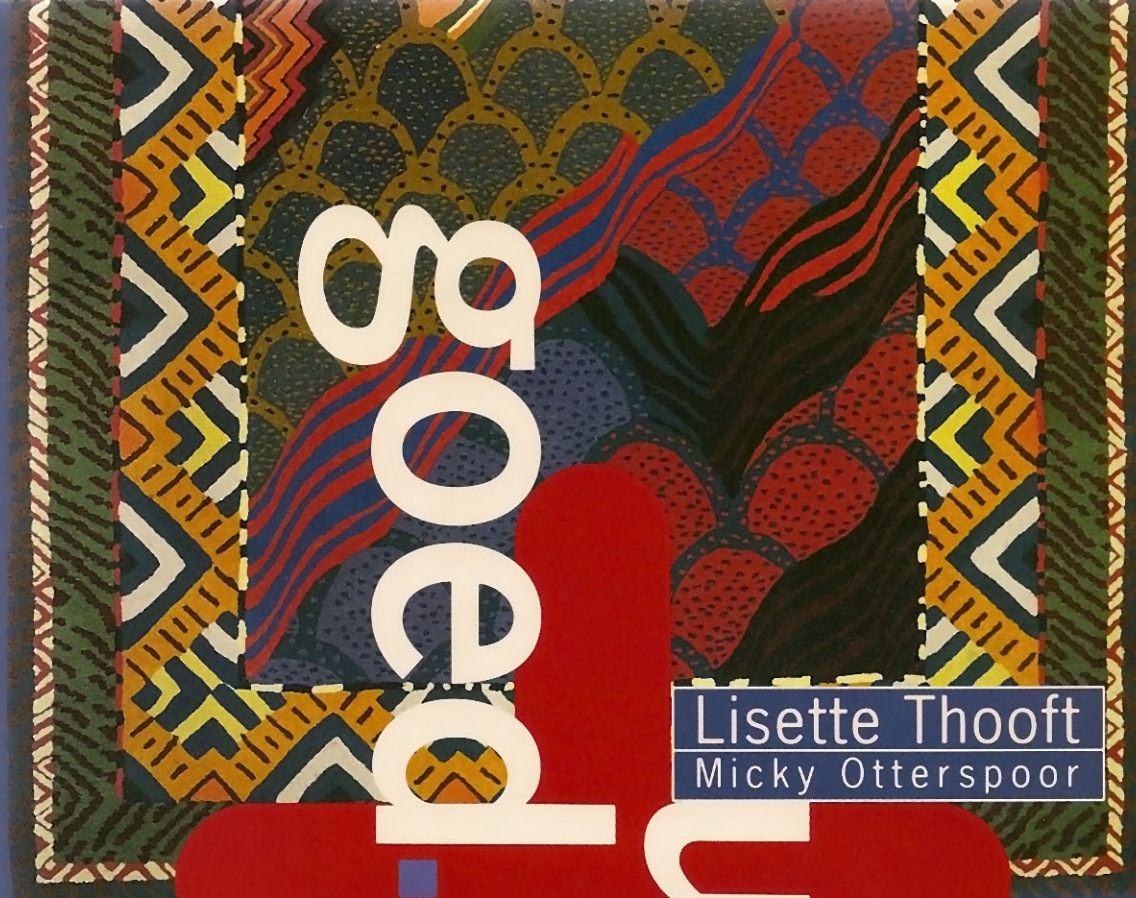

voed

Lisette Thooft
Micky Otterspoor

gesprekken
over
dutch
design

in vorm

Aramith Uitgevers

Bruno Ninaber van Eyben

HET WITTE KONIJN
dat voor me uit
huppelt door de
tuin van Bruno

Ninaber van Eyben blijkt gewoon

Konijn te heten. Zijn huis, mid-

den in het centrum van Delft, is een omgebouwde drukkerij.

Ruimte, licht, kleur en leven. Zoontje Sam heeft een gecompliceerd

bouwwerk in de kamer laten staan van stoelen, dozen en doeken.

Het gesprek vindt plaats in een serre met een glazen dak en een
rode, een blauwe en een gele wand.

Bruno Ninaber van Eyben heeft samen met Wolfram Peters en Peter

Krouwel een ontwerp bureau voor industrieel ontwerpen:

Ninaber/Peters/Krouwel. Van dit bureau (we kenden ze al van hun

ontwerp voor ons nieuwe muntgeld) is de voorzittershamer voor het

nieuwe gebouw van de Tweede Kamer. De hamer: een simpel voor-

werp, niet langer dan zo'n tweeëneenhalve decimeter, gewicht
tweeëneenhalf ons. Gemaakt van roestvrij staal en kunststof. En

toch een voorwerp dat enorm tot de verbeelding spreekt. We praten
erover met Ninaber.

Een interessant produkt. Er is er maar een van. Er hoort een tafelbel bij, samen is het een
set. Het is een mooi hamertje, een sympathiek hamertje. Ik heb nog gedacht aan rubber voor
de ring, maar dat zou te weinig klank hebben gegeven.

Heb je ermee geoeftend?

Ja, om de juiste maten vast te stellen, de grootte, het gewicht enzovoort. Zo'n hamertje is
een ceremonieel attribuut van een voorzitter, iets wat bij zijn status hoort. Dat is één kant
van de zaak. Maar aan de andere kant is het ook een gebruiksvoorwerp. Die twee aspecten
moeten in een goede balans zijn.

Puur voor de orde in een vergadering zou je bijvoorbeeld ook een elektronisch belletje kun-
nen gebruiken, daarvoor hoeft je niet zo'n fysiek ding te hebben. Dus het is meer dan een ge-
bruiksvoorwerp. Zo'n man zit daar, hij moet er ook mee kunnen spelen, hij moet er een be-
paalde expressie mee kunnen uitdrukken, vergelijkbaar met het verheffen van de stem. Hij

Voorzittershamer en bel Tweede Kamer, 1992

moet er fysiek iets mee kunnen doen.

Aan de andere kant is in ons land de voorzitter geen hameraar. Hij moet op het juiste moment even een tik geven, maar hij moet geen baasspeler zijn of zo. Dat hoeft in onze soort democratie gelukkig niet. Dus ook dat moet in zo'n produkt tot uitdrukking komen. Je kunt het hameren accentueren door de richting, zoals je met een timmermanshamer een spijker op zijn kop slaat. Maar dit is meer een instrument om mee te kloppen, ongericht. Daarom is hij rond. Die richting heb ik eruit gehaald.

Het is ook een ding dat je op tafel kunt laten liggen, je hoeft het niet helemaal beet te pakken en op te tillen, de steel kan met de tafel in aanraking blijven om even rustig 'tok tok tok' te doen. Drift hoeft er niet in te zitten, wel expressie. Dat hoort bij de volwassenheid van onze democratie.

Het is geen emotionele hamer?

Juist wel. Het ding kan het hele palet van emotie van de voorzitter in alle genuanceerdheid uitdrukken, van een zeer ontspannen tikje 'jongens, even bij de les blijven', tot boos worden en 'hou nou eens allemaal je bek'. Dat was ook het idee van dit produkt: een breed palet aan expressiemogelijkheden. Als hij het hanteert om de jongens bij de les te houden, staat hij niet op de tafel te timmeren. Als het te veel een hamer is, als er een sterke timmermanshamer zou liggen, zou men denken: staat die man alweer te timmeren. Dat is niet de bedoeling.

Heb je geoeft met soorten hamers?

Nee, dat heb ik niet nodig. Je hoeft niet honderdduizend ontwerpen te bekijken om met nummer honderdduizenden een te komen. Als je een boek schrijft, moet je ook niet te veel goede boeken lezen, dan word je hartstikke gek, dan komen alle twijfels boven. Dat is hierbij ook. Maar over het thema van besturen had ik al vaker nagedacht.

De dingen die ik maak zijn altijd een metafoor, een omgezette gedachte die verband houdt met het produkt; de uiteindelijke vorm komt tot stand door een soort ruimtelijk verwoorden van een idee, en zelden uit een soort vorm-idee sec, alleen maar vorm. Het is bijna altijd een vertaling van een gedachte over een organisatie, of een functioneren, of wat dan ook. Daar komen een aantal thema's uit voort en die thema's probeer je harmonisch met elkaar te verbinden. In de toegepaste techniek, in de ontmoeting met de materialen die harmonisch met elkaar verbonden worden.

Zoals in het geval van de hamer het idee over hoe het besturen geschiedt in een volwassen democratie?

Ja. Hij is dan ook ook niet protserig of vol met traditie, met wapens of teksten. De steel is

een dun buisje van licht, roestvrij staal, en dan zit er die ring op.

Deetman heeft enorm grote handen, wel een vinger breder dan de mijne, ik zag dat omdat ik hem zelf had geprobeerd, maar als Deetman hem in zijn hand neemt, ziet dat er toch anders uit. De hamer is duidelijk een verlengstuk van een hand.

Hij heeft al heel wat bijnamen: we-ontstopper, afwaskwast...

Er heeft meer over die hamer in de krant gestaan dan over het hele gebouw. Ik heb er drie maanden over gedaan en de architect dertien jaar, dus ik weet niet of mij die eer wel toekomt.

Hij spreekt tot de verbeelding, het is een voorwerp dat veel macht symboliseert.

Het ding is de kern van onze democratie, van het principe dat bij meerderheid besloten wordt en dat wordt bezegeld door een tik met die hamer.

Jouw ontwerp echoot ook een beetje het idee van een konings scepter...

Daarom is er die symmetrie van vorm, dat komt voort uit het idee van een scepter. Het is een simpel ding, maar heeft een enorme impact.

Hoe is het voor een industrieel ontwerper die massaproducten ontwerpt, om een voorwerp te bedenken waarvan er maar een bestaat?

Kunst en industriële vormgeving kun je niet zo scheiden. Een verschil tussen een industrieel produkt en een ambacht is, behalve de kostprijs, dat een industrieel produkt een gecompri-meerde intelligentie vooraf is. Terwijl een ambachtelijk produkt veel meer energie stopt in het materieel realiseren. Wij stoppen bij onze ontwerpen ontzaglijk veel energie in pogingen om er die ene schroef ook nog uit te halen, bij wijze van spreken. Een ambachtsman zet er een schroef bij als het moet, dat is niet belangrijk. Wij zijn lang bezig om die eruit te denken, of om het voorwerp nog een gram lichter te maken, of nog net iets dunner... Voordat iets echt gemaakt wordt, zijn we ons al helemaal met het produkt aan het vereenzelvigen, om er zo vergroeid mee te raken dat we niet meer dat produkt hoeven te maken, maar al de tweede of de derde generatie van dat produkt.

Vanuit niks kun je je iets voorstellen. Dan moet je dat maken, een model of een prototype. Dan zeg je: als we nu dit hebben, kunnen we verder gaan denken. Zo kun je vanaf niks in twee of drie stappen heel ver denken, terwijl je nooit vanaf niks direct zo ver had kunnen komen. Die tussenstadia zijn modellen, die zelfs van papier kunnen zijn.

Binnen ons bureau zijn wij dus bezig om die schroef eruit te krijgen. Eerst eens even dat ding

in elkaar zetten, en dan komt er een vertaalslag naar de techniek, en een vertaalslag naar de mensen die het moeten monteren. Zo ga je dat een aantal keren opnieuw aanleggen. Dat proces, zonder dat er ook maar een machine loopt, is wat industrieel ontwerpen is. Terwijl een ambachtelijk gebeuren veel meer die energie is die in het maken zelf van het produkt wordt gestopt. Dat is een groot verschil.

En tegelijkertijd zou er tussen die produkten in hun expressieve of emotionele kant weinig verschil mogen zijn. Het risico is gigantisch groot bij industriële produkten dat ze aan het eind kraak noch smaak hebben, doordat ze door zo'n mangel gaan. De spiritualiteit, de essentie van zo'n produkt moet aan het einde van het proces nog altijd als essentie duidelijk zijn. De essentie van het produkt is niet dat het een schroefje meer of minder heeft.

Maar dat het spannend blijft?

Dat het spannend blijft, dat het communiceert, dat mensen zich ermee kunnen vereenzelvigen, dat mensen zich er prettig bij voelen, dat het dienstbaar is. Je vult er ruimte mee, je vult er leegte mee en die moet waardig gevuld worden.

Zo'n liniaal bijvoorbeeld die jullie voor Randstad Uitzendbureau hebben ontworpen, is spannend, omdat de ene kant recht is zoals een liniaal hoort te zijn, terwijl er aan de andere kant een golf in zit?

Ja. Die rechte lijn wordt twee keer zo recht door er een kromme lijn naast te leggen. Die liniaal is een prothese van onze hand. We kunnen met onze hand geen rechte lijn trekken, dus we haken er een prothese aan vast. Daar is die hand ook makkelijk in, die kan allerlei prothesen opnemen. Dat produkt verwordt dus van die handvriendelijkheid tot wat hij moet doen, en dat is heel duidelijk in dat ding geïllustreerd. Dit kommetje doet precies hetzelfde en die theepot ook – het handvat hoort bij de hand en de tuit hoort bij het schenken. Bij een mes is het handvat iets heel anders dan het lemmet dat scherpte illustreert. Het zijn prothesen aan je hand. Maar lang niet alle produkten zijn er om die hand te ontmoeten.

De penning bijvoorbeeld die ik heb gemaakt voor het Concertgebouw, is niet voor de hand.

Waarom is deze penning vierkant en niet rond, zoals de meeste munten?

Penningen zijn munten geweest. En dat munten rond waren, heeft er alles mee te maken hoe ze gemaakt werden: als je een mep geeft op een bolletje metaal wordt het rond. Dat houdt niet in dat dat ding eeuwig rond moet blijven. Een penning is heel iets anders dan een munt. Een plaquette in de hal van de fabriek hoeft ook niet rond te zijn, een medaillon om een hals

heeft geen enkele reden om rond te zijn.

Voor mij is een penning een kleinood. Er zijn veel soorten penningen; als je een prijs krijgt, is het weer iets anders dan een herinnering aan de vierdaagse. Dit was een penning ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van het Concertgebouw.

Ik heb ook wel een penning gemaakt voor ereleden van een bepaalde vereniging. Dat is een heel intieme aangelegenheid; je bent geen gewoon lid, maar erelid. Dat is dus iets tussen de vereniging en die man, de rest van de wereld heeft er niets mee te maken. Die penning is een soort oorkonde geworden, een heel dun bandje metaal dat uit zichzelf oprolt. Als je het opentrok stond er een tekst: u bent voor ons... en dat rolletje was ingepakt in een kokertje. Je kunt zoiets bewaren op je schouw, jij weet dat er die tekst in staat en niemand die op bezoek komt zal daar uit eigen beweging aan zitten pulken. Het is een mededeling die je kunt opbergen, dat is een interessant thema vanuit een penning.

Heb je je bij het ontwerpen van de Nederlandse munten ook afgevraagd: wat is de sfeer, waar dient dit voor?

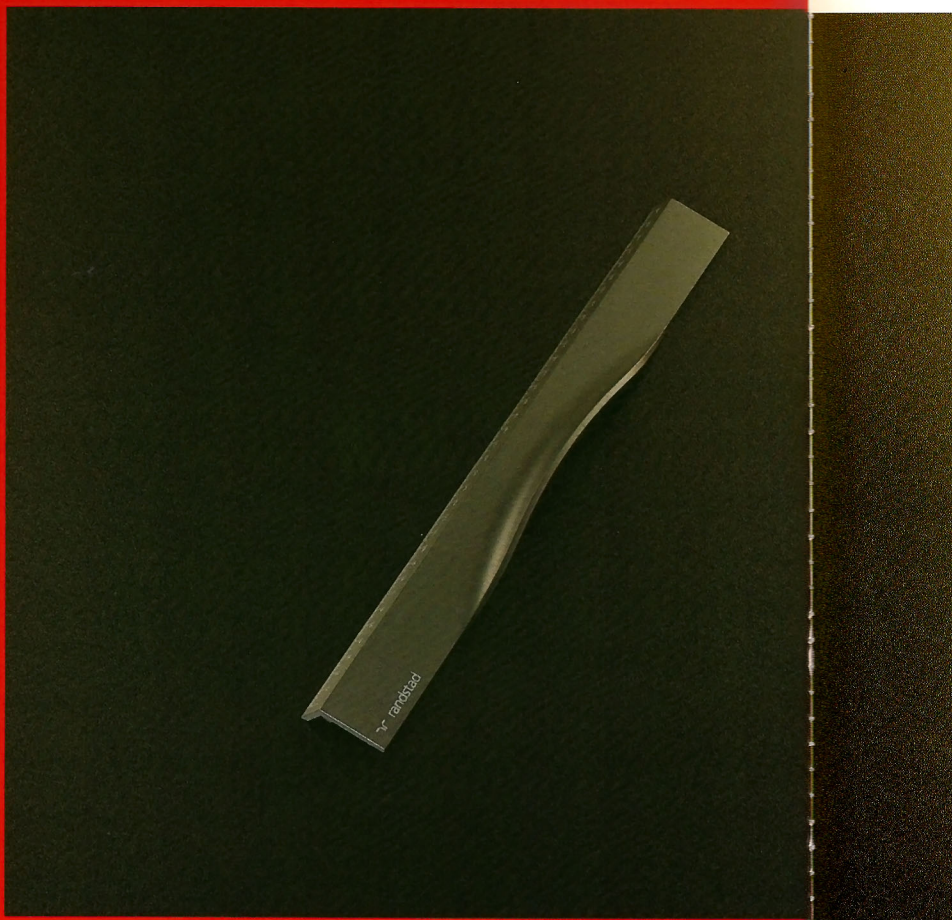
Ook dat ontwerp was een visualiseren van een idee.

We moesten wel even wennen, herinner ik me... het gaf een soort schok.

Ik doe inderdaad aan schoktherapie, maar ik denk dat dat ook nodig is. Het bijzondere van dit rare landje is, dat dat ook mogelijk wordt gemaakt. We hebben een verstandige koningin. En zoals wij met die monarchie omgaan, is nog niet zo verkeerd. Wie zou er in zo'n landje als dit nou president moeten worden...? Dat zou een raar gekonkel worden tussen partijpolitieke keuterboertjes. Naar mijn idee functioneert de monarchie hier prima. Ook door de kundigheid die Beatrix aan de dag legt. Ga maar eens iemand met die capaciteiten zoeken... Vergelijk dat maar eens met Engeland, waar zo aan de traditie wordt vastgehouden dat het een soort beeldmuseum wordt, met alle ellende die daaruit voortkomt. Dat geeft aan dat wij heel open over dit soort dingen kunnen denken en ook het lef hebben om daar uitdrukking aan te geven.

Het toegeven aan conservatisme is een zeer groot gevaar, groter dan je je op het eerste gezicht realiseert. Het is hetzelfde gevaar als 's morgens niet uit je bed komen. Daarvoor is die shock nodig, en is het positiever om je open te stellen voor die shock dan je comfortabel in je conservatisme te blijven hullen en je van alle schokken te vrijwaren. Dan dut je in. Maar de klap komt toch, vlak achter je staan ze misschien wel klaar om toe te slaan.

Nederland is een goed land voor design?

Liniaal uit een serie bureau-accessoires, 1991

Ik denk dat wij in ieder geval een generatie achter de rug hebben van een aantal bestuurders die op belangrijke plekken goede beslissingen hebben genomen. Of dat in de toekomst ook zo zal zijn, weet ik niet. Er was een generatie van goede mensen op goede plekken die dingen mogelijk maakten, een PTT-directeur hier, een burgemeester daar... mensen die zich niet tot het beroepsmatige beperkten, maar zich vanuit een persoonlijke interesse openstelden. Als je in zo'n klein landje een stuk of wat van die mensen hebt, heeft dat al grote invloed.

Er is ook veel ontwerptalent?

Dat tot de essentie doordringen van dingen en het niet verhullen achter clichés is een belangrijk Nederlandse eigenschap. Die heeft te maken met onze religieuze achtergrond: het eindeloos zoeken naar de juiste bijbel-uitleg en je niet in een Bourgondisch, katholiek decor verstoppen. We kunnen niks verbergen, we hebben die traditie niet. In de protestantse wereld werd om een komma een andere kerk opgericht, en dat pure, fanatieke zoeken is ons aangeleerd. Dat roept een bepaald soort vormgeving op, het houdt een consequent zijn in. Die religieuze moraal houdt in dat je de consequenties ergens van aanvaardt en ze niet gaat manipuleren. Of je het nou lekker vindt of niet, je ondergaat het lijdzaam. Net als de kern van wetenschap: ik doe dit en dat bij elkaar en dat is de uitslag, of ik dat nou leuk of lekker vind of niet, ik moet daar objectief in zijn.

Het resultaat accepteren zoals het is, het heel goed analyseren en de uitgangspunten minimaal veranderen, en daar weer de consequenties van nemen, daar gaat het om. De regeltjes veranderen en afwachten wat het resultaat is. Als we naar onze beeldende kunst kijken, zien we dat ook, of kijk maar eens naar een Rietveld: die stoel is zus of zo en als ik hem iets comfortabeler wil, dan moet ik aan het denkpatroon iets veranderen. Dat is een manier van optreden die voor bepaalde vormgeving belangrijk is. Ook in de typografie. Typografie is de draager van de mededeling zonder zelf de mededeling te willen zijn. Het is een dienstbaar iets en moet als zodanig geschikt zijn. Niet afgaan op eindresultaten of het imiteren van andermans eindresultaten waarvan je de kern van hoe die tot stand zijn gekomen nooit hebt begrepen. Niet blijven imiteren van imitaties. Dat is een groot verschil tussen wat hier tot stand komt en bijvoorbeeld de Franse cultuur. Je kunt wel zeggen dat je die Louis-zoveel-krulletjes leuk vindt, en dan gaan imiteren, zonder je af te vragen waar die krulletjes vandaan komen, waarom destijds iemand ze zo bedacht heeft. Het tegenovergestelde is: je eigen uitgangspunten formuleren uit de informatie die je uit je omgeving hebt en daar een vertaling van maken, met een resultaat dat je vooraf niet kent. Dat is het interessante, dat je die opening

maakt: dat je geen resultaat nastreeft, maar een proces opstart en het resultaat accepteert.

Dat is het tegenovergestelde van kitsch?

Ja. Kitsch is alleen maar buitenkant. Waar kitsch in het spel is en er komt geld, wordt het allemaal nog tien keer zo lelijk. Ik denk dat het kitschloze wel karakteristiek is voor het Nederlandse volkje. Voor zover je zoiets kunt analyseren.

Er bestaat in deze tijd geen goed of fout meer in vormgeving?

Die dogmatiek is gelukkig aan het verdwijnen. We hebben hier de Stichting Goed Wonen gehad, die met een waanzinnige pretentie voorlichting gaf, met plaatjes van een goede huiskamer en een verkeerde huiskamer... Die patriarchale manier van denken wordt nergens meer geaccepteerd. In die tijd kon je ook niet omgaan met mensen die in de verkeerde kerk zaten. Nu nemen mensen de verantwoordelijkheid voor zichzelf. Dat is niet typisch Nederlands, het is aan het gebeuren in het Westen.

In mijn eigen werk pretendeer ik absoluut niet dat wat ik maak de oplossing is. Maar wat ik wel eis van mezelf, is dat het autonoom, oorspronkelijk is, dat het iets is, een zelfstandig ding. Zeker niet dat het voor alle situaties goed is, maar wel dat het een visie in zich heeft. Voor mij is dat de kern van kwaliteit. Je kunt bijvoorbeeld zeggen: ik ben het er niet mee eens, maar het is wel een goed boek. Ik vind het verschrikkelijk, maar het is iets. Het staat er, het heeft karakter, het heeft ruggegraat, het heeft kracht, expressie, het is in zichzelf iets, niet alleen maar bij elkaar gescharreld. Dat is zeker in ons vak een uiterst moeilijk proces, omdat veel produkten bedoeld zijn voor een anonieme grootste gemene deler. De grootste groep mag zich er niet aan ergeren. In plaats van een produkt dat voor een kleine subgroep helemaal het einde is. Desondanks probeer ik dingen te maken die toch redelijk in die zin zelfstandig en zelfbewust in het leven staan.

Als ze mij hadden gevraagd: maak jij de munten van Nederland, dan had ik gezegd: dat kan ik niet. De oplossing heb ik niet. Het was destijds een wedstrijd, die ik heb uitgelegd als een uitnodiging: geef je visie op de munten van een klein landje als dit. Dat een andere club die nou heeft uitgekozen als goed voor het land, ja, daarvoor moet je bij die club zijn. Het was een visie, mijn visie.

Ik vond het een interessant thema en heb er graag tijd aan gespendeerd om dat uit te werken. Dat toch heel eigenwijze van geld van een natie, het eigen geld van een land binnen de grenzen, de onafhankelijkheid, het je met elkaar verbonden voelen en voor die onafhankelijkheid vechten: dat moet je allemaal tot uitdrukking laten komen op een vierkante centimeter. Zonder te vervallen in nietszeggende heraldiek, die in de tijd van ontstaan wel een bepaalde

communicatieve waarde had, maar nu niet meer. Het economische stelsel, het feit dat we een monarchie zijn... al die dingen zitten allemaal in dat dubbeltje.

En waarom is onze koningin doormidden?

Om twee redenen. Op de muntzijde staan rechte lijnen. Die munten zijn geen autonome dingen in zichzelf, maar horen tot een stelsel, je kunt daar alle waarden mee samenstellen. Dat illustreren ze ook. Als je een aantal van die munten naast elkaar legt, zie je de lijnen door elkaar heen, het wordt een wirwar van lijnen met een cirkelvorm. Aan de portretkant moest dat ook duidelijk worden. Dat dubbeltje bestaat bij de gratie van het feit dat er ook een kwartje is, en een gulden, samen kun je er die waarden mee creëren. Dat dubbeltje is natuurlijk ook geen dubbeltje, het is een fiche, het representeert de waarde die het aangeeft.

De monarchie bestaat in dit land, zeker zoals Beatrix daarover denkt, in een tamelijk religieuze context. Zij accepteert dat ambt vanuit een religie, niet vanuit een persoonlijke ambitie. Ze heeft het er ook moeilijk mee gehad om het te aanvaarden. Voordat ze verwekt was, stond al vast dat ze dit zou gaan doen. Niemand anders zou zoiets accepteren: de zoon van een timmerman moet dokter kunnen worden, maar voor haar stond vast wat haar job zou worden. Dat druist in tegen onze ideeën over vrijheid, het is een zware aanslag op iemand. Zij heeft dat geaccepteerd door een diepe religieuze beleving. Het is dus niet mevrouw Van Amsberg die zo met haar ellebogen heeft gewerkt dat ze koningin kon worden, het is ook niet de mevrouw Van Amsberg met de lekkere bruine wangen die in Lech aan het skiën is, dat is natuurlijk een heel andere persoon. Gelukkig is het een gezonde vrouw die met haar kinderen kan wintersporten, maar dat ambt dat zij uitvoert is iets heel anders. Daarin is ze niet persoonlijk aanwezig. Vandaar dat ik haar zeer terughoudend heb uitgebeeld. Ze is aanwezig, maar meer ook niet. Door een lijn door dat portret te zetten kun je het richten. Ze kijkt nooit naar de grond; het hoofd is zo gedraaid dat de ogen opwaarts gericht zijn, waardoor de religieuze kant ook in het portret zit. Die haarpartij, die achterkant, is een hoeveelheid informatie waar je denkend vanuit zo'n ambt niets mee doet, het is meer persoonlijkheid. En door die weg te laten en alleen maar het voorcontourtje te laten zien, is dat veel duidelijker tot uitdrukking te brengen.

In de Tweede Kamer is tien jaar geleden een motie ingediend om die munten niet in de roulatie te laten brengen. Het is wel leuk dat nu in die zelfde Tweede Kamer van dezelfde ontwerper een hamer wordt gebruikt om wetten aan te nemen.